פרק תשיעי

א כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזרין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מזונות המספיקין לשבעת ימים. וזו היא הנקראת קופה של צדקה: **ב** וכן מעמידין גבאין שלוקחין בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת ומיני מאכל ופירות או מעות ממי שהוא מתנדב לפי שעה ומחלקין את הגבוי לערב בין העניים ונותנין לכל עני ממנו פרנסת יומו. וזה הוא הנקרא תמחוי: **ג** מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה אבל התמחוי יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו. והמנהג הפשוט היום שיהיו גבאי הקופה מחזרין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת: **ד** בתעניות מחלקים מזונות לעניים. וכל תענית שאכלו העם ולנו ולא חלקו צדקה לעניים הרי אלו כשופכי דמים ועליהם נאמר בקבלה צדק ילין בה ועתה מרצחים. במה דברים אמורים בשלא חלקו הפת והפירות שאוכלים בהם הפת כגון תמרים או ענבים אבל אם אחרו המעות או החטים אינן כשופכי דמים: **ה** הקופה אינה נגבית אלא בשנים. שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים. ומותר להאמין אחד על המעות של קופה. ואינה מתחלקת אלא בשלשה מפני שהוא כדיני ממונות שנותן לכל אחד די מחסורו לשבת. והתמחוי נגבה בשלשה שאינו דבר קצוב ומתחלק בשלשה: **ו** התמחוי נגבה בכל יום והקופה מערב שבת לערב שבת. והתמחוי לעניי עולם והקופה לעניי אותה העיר בלבד:

פ"ט א־ב כל עיר שיש בה ישראל וכו'. כל זה מבואר פ"ק דב"ב ובפ' בתרא דפאה. ומה שכתב רבינו ידועים ונאמנים בשלמא נאמנים ניחא אלא ידועים למה כדי שהעניים יכירו אותם וגם הבעלי בתים יתביישו מהם ויתנו. וכמו שכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ס"ת ושאר דברים כן כופין זה את זה על הצדקה ולהעמיד להם גבאי צדקה: ג והמנהג הפשוט היום וכו'. כך הוא המנהג בזמננו זה. אבל תמהתי מי נתן להם רשות לבטל התמחוי כיון שהוא שנוי במשנה (ז) בסוף פאה ובברייתא ריש ב"ב (ח:) ובכמה מקומות בתלמוד (שבת קיח. פסחים יג. ב"מ לח.) מייתי לה. וי"ל כיון דתנא בהך ברייתא ורשאין בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה לפיכך נהגו להוסיף בקופה כנגד התמחוי ויעשו הכל קופה:

ד בתעניות מחלקין מזונות לעניים וכו'. בפרק אחד דיני ממונות (לה.) א"ר יצחק כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים שנא' צדק ילין בה ועתה מרצחים וה"מ בריפתא ותמרי אבל זוזי וחטי לית לן בה. ודוקא שהיו רגילין לחלק להם פת ופירות ועיני העניים להם תלויות אבל לא היו רגילין בכך אלא שמחלקין מעות וחטים לא הוו כשופכי דמים ויתנו להם למחר שהרי לא נשענו עליהם העניים וכן נראה מפי' רש"י ז"ל וטעמא דמסתבר הוא:

ה הקופה אינה נגבית אלא בשנים וכו'. פ"ק דב"ב (ח:) ברייתא כלשון רבינו ואמרינן עלה מה"מ אמר רב נחמן אמר קרא והם יקחו את הזהב וגו' שררותא הוא דלא עבדי הא הימוני מהימן מסייע ליה לרבי חנינא דאמר ר' חנינא מעשה ומינה רבי שני אחים על הקופה ושני אחין לגבי הימנותא כחד הוו: ואינה מתחלקת אלא בשלשה וכו'. וא"ת מהאי טעמא לא תהיה נגבית אלא בשלשה, וי"ל לפי שהיה (יודע) [ידוע] סכום של כל אחד ואחד כמה כך פי' ר"ח: והתמחוי נגבה בשלשה וכו'. שם בברייתא תמחוי נגבית בג' ומתחלקת בשלשה מפני שגבויה וחלוקה שוין וכו'. ופירש רבינו כמו שחלוקה דיני ממונות כך גבויה דיני ממונות שהרי אינו דבר קצוב. ורש"י ז"ל פי' שגבויו וחלוקו שוה בכל יום מידי יום ביום לפיכך אין גבויו בשנים שלא יצטרכו לטרוח לבקש את השלישי לחלק. ופירוש רבינו עיקר וכן פירש הרא"ש: *וא"ת על מה סמכו ברוב המקומות שממנין גבאי אחד, וי"ל כיון דטעמא הוי משום דאין עושין שררותא פחות משנים ואמרי' מאי שררותא לפי שממשכנין על הצדקה בערב שבת והאידנא לא נהגו למשכן על הצדקה וא"כ ליכא שררותא וכיון שהוא קצוב כמה יתן כל אחד וכמה יקח כל עני שליח בעלמא הוא אבל באו עניים חדשים וצריך לחלק להם לא יהיה בפחות משלשה: ו התמחוי נגבה בכל יום וכו'. שם בברייתא. והא דתניא לעניי עולם ה"פ אף לעניי עולם אם יתרבו עליהם והיינו דבעינן שלשה לפי שצריכין לגבות כפי מה שיתרבו עליהן עניי עולם וכן דקדקתי כלשון רבינו שכתב והקופה לעניי אותה העיר בלבד משמע שהתמחוי אינו לעניי אותה העיר בלבד אלא לכל העניים:

* זה כתוב בטעות בדפוסין הקודמין בסוף ה"ו.

פ"ט א־ב כל עיר וכו'. כן משמע בפ"ק דבתרא (ח:) ובסוף פאה (מ"ז ובירושלמי):

ד בתעניות מחלקים וכו'. בפרק אחד דיני ממונות (לה.) (וירושלמי סוף פאה) *:

ה הקופה אינה נגבית אלא בשנים וכו'. משנה בסוף פאה: ומ"ש מותר להאמין לאחד המעות של קופה בפ"ק דבתרא (ח:): ומ"ש ואינה נחלקת אלא בשלשה וכו', משנה בסוף פאה: ומ"ש והתמחוי נגבה בשלשה וכו', פרק קמא דבתרא (ח:):

ו־יב התמחוי נגבה בכל יום וכו'

* המוקף אינו שייך להלכה זו.

הגר"א

ה"א־ב. כל עיר כו'. כמ"ש בפ"ק דב"ב (ח.) לתמחוי כו' לקופה כו' ובתוספתא שם (ב"מ פי"א הי"ב) כופין בני העיר זא"ז לבנות כו' וה"ה כל דבר הצריך להם וכמ"ש בח"מ סי' קס"ג ס"א בהג"ה: (רנ"ו סק"א).

ה"ה. ומותר להאמין אחד כו'. גמ' שם (ח:): שאינו דבר קצוב. כפי' הרי"ף (ח:) וש"פ ועתוד"ה ומתחלקת. אבל בירושלמי דפאה (ה"ו) אתמר כפירש"י ר"ה אמר תמחוי בג' מפני שהוא על אתר: (רנ"ו ס"ק ה־ו).

שנויי נוסחאות

ה"א. חייבין להעמיד מהם. בכמה כת"י ליתא מהם.

ה"ב. ומיני מאכל ופירות כ"ה בטור ובכתה"י. בדפוסים או פירות.

ה"ד. שאוכלים בהם הפת. בדפו"י ליתא כ"ז.

מקורות וציונים

ה"א. כל עיר וכו' חייבין וכו' טוש"ע יו"ד רנ"ו א'. כל עיר וכו' חייבין וכו' סנהדרין יז: כל עיר וכו' אין ת"ח רשאי לדור וכו' וקופה של צדקה, ועי' רלב"ג ראה עשר תעשר (רכ"א ע"ב) שזה ילפינן מדי מחסורו שאינו מוטל על יחיד, ועי' פ"ז ה"ה ושם ה"א ד"ה כפי. ידועים ונאמנים לק' פ"י סוף ה"ח. ב"ב י: אא"כ וכו' כר"ח בן תרדיון (ק"מ), ועי' פ"י ה"ת נאמן וחכם ויודע לנהוג בה כשורה כר"ח ב"ת, ועי' רמ"ה ט: (אות ק"ד) אין מחשבין וכו' וש"מ דוקא היכא דמתחזקי בהימנותא, ועי' מאירי ט. אלא הגובים ושהם בחזקת כשרים ואחר שכן אין מזקיקים וכו'. מה שהוא ראוי ליתן עי' פ"ז ה"ה. ודבר הקצוב עליו סמ"ג עשין קס"ב, עי' ר"ח ב"ב ח: קופה וכו' ידוע סכום כל אחד כמה נותן וכ"כ התוס' שם וכ"כ רבינו גרשום, ועי' בר"י קרקושא, וברבינו גרשום פי' שקופה כ"א נותן לפי מה שרוצה. והן מחלקין סנהדרין ספ"א וכן פירש"י ב"ב ח: ד"ה שגיבויה, והמאירי סד"ה קופה, אבל מרש"י סנהדרין י"ז סע"ב משמע שאחרים מחלקים. המעות כ' הרמ"ה אות נ' שה"ה חיטי ומאי דדמי, ועי' נ"פ הל' ב'. רדב"ז, ידועים וכו' כדי שהעניים יכירו וכו' עי' סנהדרין פ"ב ה"ז וידועים וכו' שרוח הבריות נוחה מהם. שם, וכמו שכופין בני העיר זא"ז וכו', והגר"א, וה"ה כל דבר ב"י הביא מרדכי ב"ב סי' תע"ח כופין בני העיר וכו' פסק ר' מאיר דה"ה וכו' ולחלק להם צדקה, והוא בתשובות מהר"ם הקצרות (קרימונה) סי' י' ושם כ' ככל דברי הגר"א והוסיף ב"ב נה. פרדכת:

ה"ב. וכן מעמידין וכו' טוש"ע שם. שלוקחין בכל יום לקמן הל"ו. בכל יום ויום ובנוגע ליג"ט עי' הלכות יו"ט ספ"ד. פת ומיני מאכל וכו' מעות תוספתא דמאי ספ"ג אפילו פת כו' מעות ובינים כו'. מתנדב לפי שעה ומחלקין וכו' סמ"ג שם. מתנדב עי' הל' ה' נגבה בג' שאינו קלוב, ועי"ש במקו"נ ברדב"ז ד"ה והתמחוי, שבפיהמ"ש פי' כר"י מיגאש שאין דין בגבית תמחוי (ואף שמתחלק לעניי עולם ואינו קלוב) ועי' מאירי שלשיטה זו בנדבה היתה, ועי' מקו"נ סהל"ג.

לפי שעה עי' דרישה פי' ראשון לפי רוב עניים הבאים וכפי' הרמב"ם סהל"ה אבל נפי' ב' כ' לפעמים לפי שעה אדם נותן מעות ולא קאי אפירות, אבל בסמ"ג קאי אמאכל, ועי' ברי"ף לפי צורך שעה:

ה"ג. מעולם לא וכו' שלא נהגו בו שו"ע שם, ועי' טור סי' רנ"ג בימיהם שהיה להם קופה ותמחוי וכו' אבל האידנא שאין כל זה, ועי' ש"ך סק"א וסמ"ק סס"י רמ"ה. התמחוי וכו' ויש מקומות שלא נהגו כ' בשו"ת מהרי"ק שרש יז ענף ד שדייק כן מדל"א בירושלמי פאה פ"ח ה"ו שעור כמה ישהה ויתחייב בתמחוי ש"מ שלא נהגו שם כן, ועי' רדב"ז הל' י"ב. והמנהג הפשוט היום בסמ"ג כ' שראה מנהג זה בספרד. רדב"ז, מי נתן להם רשות לבטל התמחוי כיון שהוא שנוי עי' מקו"נ הל' א' שהמקור לחיוב הוא בסנהדרין י"ז: ושם לא הוכר תמחוי, ועי"ע הל' ו' שתמחוי לעניי עולם ועי' פ"ז הל' ב' שרק כשיודע חייב, ועי"ש מקו"נ ד"ה אלא:

ה"ד. בתעניות וכו' טוש"ע שם סע' ב'. בתעניות מחלקים וכו' עי' מאירי שמייתי מהא דברכות ו: אגרא דתעניתא צדקתא שראוי לחלק צדקה בלילי התעניות, אבל ביד רמה כ' על הא דברכות רגילים היו, וכ' המאירי ברכות שהטעם שתכלית התענית שיתעורר למעשים טובים, ועי' שו"ע או"ח סס"י תקפ"א בהג"ה, ועי' דרישה כשיעור הסעודה, וירוש' פאה פ"ד ה"ב מתענה ומקדיש סעודתו. וכל תענית וכו' סמ"ג שם, ובענין השמטתו את הרישא עי' רש"י סנהדרין רגילין היו וכו' לעשות צדקה וכו', ועי' ר"ח כל הפוסק וכו'. צדק ילין בה וכו' ישעיהו א' כ"א. שאוכלים בהם הפת בטור שהוא מיני מאכל, וכ"כ רש"י דבר המוכן לאכול, וכן המאירי ועי' פ"ז ה"ח מקו"נ לרדב"ז ד"ה דגם, ושם הובא ענין לפי כבודו. רדב"ז, ודוקא שהיו רגילין וכו' וכן נראה מפירש"י עי' לעיל ד"ה בתעניות מחלקים:

ה"ה. הקופה וכו' סמ"ג שם טוש"ע שם סע' ג'. אינה נגבית אלא בשנים ואינה מתחלקת אלא בשלשה סנהדרין ספ"א. שררה וכו' בממון בפחות וכו' כן הגרסא במשניות שעם פיהמ"ש כת"י המיוחס לרבינו, וכ"ה בפירושו שקלים

הרי"ף בב"ב; אבל בספרים בב"ב וגם בדק"ס לא נזכר בממון, וכן הוא בר"ח, בר"י מיגאש (מהד' רמ"ש שפירא מס' הנר), ביד רמה, ברבינו יונה, המאירי והטור, ועי' ירושלמי פאה פ"ח הל"ו אין מעמידין וכו' בפחות מג' ובמרה"פ שהוא בשאר ענייני ציבור. רדב"ז, ושני אחין לגבי הימנותא כחד כ"כ רש"י וכ' הב"י שלכן שני אחים יכולים לגבותם, וכ"כ האו"ז צדקה אות ב', מרדכי ב"ב פ"ק תפ"ח והטור, ועי"ע נ"פ ה"י וביד רמה סתם שני אחים כחד גברא דמו, ובאו"ז ציין לירוש' פאה פ"ח ה"ו אין מעמידים שני אחים וכו' ועי' מרה"פ, אבל בשדה יהושע כ' שמיירי בב' מתוך ג' לחלוקה. שם, ד"ה ואינה: לפי שהיה ידוע וכו' כ"פ ר"ח לפנינו בתוס' ר"ת אבל בדפו"ר ר"ח, וכ"ה בר"ח בשיטת הקדמונים, וכ"כ הר"ן בשמו. ועי' מאירי שקופה ידועה משום שקוצבים אע"פ שאינו צורך שעה וכן משמע ברי"ף, והרמ"ה כ' שבי"ד יודע כמה עניים יש ועי' לשון ר"ח ידוע וכו'. שם, ד"ה והתמחוי: ורש"י ז"ל פי' וכו' וכעי"ז בפיהמ"ש פאה פ"ח מ"ז לפי שתיכף שיקבלוהו יחלקוה בזמן אחד, וכ"כ ספר הנר בשם הר"י מיגאש משעה שגובים אותו אותה שעה עצמה מחלקין וכו' מפני שמפסיד וכו', אבל ר"י קרקושא כ' בשמו כרי"ף, ועי' מקו"נ הל' ב' ד"ה מתנדב, ועי"ע רגמ"ה. שם, וכן פירש הרא"ש והטוש"ע והר' יונה ד"ה עלה, והרמ"ה סי' נ' והמאירי, וכ' הריטב"א שהלשון נח לפי' זה, ועי' ערוך ע' קפה. שם, ד"ה וא"ת: כיון דטעמא וכו' לא נהגו למשכן וכו' וכ"כ הב"י:

ה"ו. התמחוי וכו' סמ"ג שם טוש"ע שם סע' ד'. והקופה מע"ש לע"ש בסמ"ג כ' שנותן כ"א בע"ש, ועי' רש"י ברדב"ז לעיל בסמוך שהקופה לא נגבתה ביום שנתחלקה, ועי' ערוה"ש שגבו בכל השבוע להכין לחילוק ע"ש. לעניי אותה העיר בלבד כ"ה לשון הירושלמי פאה פ"ח ה"ו. רדב"ז, אף לעניי עולם וכו' וכן דקדקתי וכו' וכ"כ הר"י מיגאש (ספר הנר) וכן לשון המאירי, וכן דייק בדרישה ר"ם רנ"ג, וכ' בשם מהרי"ק (שרש יז ענף ד) שנתקן כדי שיהיה לעניים מזון אחר ברווח שמהקופה יש בצמצום, אבל עי' רבינו יונה ד"ה עלה כל זמן שיבואו עניי עולם חוזרים וגובים, משמע שרק לעניי עולם